

Forskningslitteracitet - att läsa, värdera och använda forskning i praktiken

Karin Stolpe

Linköpings universitet och NATDID

Forskningslitteracitet är ett relativt nytt begrepp som handlar om att förstå, värdera och omsätta forskning i praktiken. Här ingår till exempel att kunna göra skillnad på originalforskning och texter som handlar om forskning och att förstå forskningens villkor. Att skolan ska bygga på vetenskaplig grund och beprövad vetenskap står i Skollagen, och för att kunna leva upp till det behövs forskningslitteracitet.

I ett samhälle där vi ständigt översköljs av nya rön och nya fakta är förmågan att kunna vara en kritisk mottagare viktig. Denna förmåga har även blivit alltmer aktuell i skolans värld, inte minst med avseende på vad som är forskning och vad som inte är det. I det här sammanhanget har begreppet *forskningslitteracitet* myntats. Forskningslitteracitet handlar om att förstå forskning, kunna värdera den, och omsätta den i praktiken [1]. Begreppet "litteracitet" används traditionellt med innebörden förmåga att läsa och skriva. På svenska har litteracitet kommit att likställas med allmänbildning [1]. På senare år har litteracitetsbegreppets innebörd kombinerats med olika förled för att peka på att litteracitet krävs i många olika sammanhang. Med förledet "forskning" skapas begreppet "forskningslitteracitet". Utifrån detta resonemang så innebär alltså forskningslitteracitet allmänbildning om forskning.

Varför är det då viktigt att vara forskningslitterat? Skola och undervisning ska vila på vetenskaplig grund, och att veta vad forskning är och vilka villkor som gäller för forskning är då viktig kunskap. Skolinspektionen [2] pekar i sin rapport "Vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet" på vikten av att ha ett kritiskt förhållningssätt när informationsflödet är stort. När man som läsare stöter på uttryck som "forskningen har visat att..." så är det lätt att tro att det finns en enhetlig kunskap som alla är överens om [3]. Men istället står forskningen under ständig utveckling. Nya studier görs som bygger på tidigare kunskaper eller kullkastar tidigare giltiga slutsatser. Dessutom påverkas resultaten av den kontext där forskningen har genomförts och de metoder som har använts [4].

Den här texten syftar till att belysa begreppet forskningslitteracitet och att lyfta fram några av de utmaningar för att använda forskning som forskningen har identifierat, samt förslag på hur dessa utmaningar kan hanteras. Inledningsvis vänder vi blicken mot frågan hur man kan bedöma vad som är forskning. Det finns en hel uppsjö med texter i form av böcker, artiklar i tidskrifter, avhandlingar, bloggtexter och rapporter där epitetet "forskning" används. Men mycket av det som utger sig för att vara forskning är inte alltid det utifrån forskningens kriterier. Så hur ska man kunna värdera vad som faktiskt är forskning och vad som inte är det? I ett sammanhang där vi talar om forskningslitteracitet kan det finnas en poäng att hålla isär det som är *originalforskning* och det som är *texter om forskning*.

Kollegial granskning som kriterium för originalforskning

Inom forskarvärlden finns ett huvudkriterium för att texter ska betraktas som *originalforskning*. Det kriteriet handlar om vetenskaplig publicering. Genom att forskning publiceras i vetenskapliga

kanaler har den granskats av forskare inom samma vetenskapliga fält. Den kollegiala granskningen, eller "peer review" som den kallas på engelska, innebär en slags kvalitetsgaranti. Ofta går det till så att en forskare skickar in sitt manus till en tidskrift. På tidskriften finns en redaktör som har i uppgift att skicka manuset vidare till två eller flera forskare med kompetens för att bedöma den vetenskapliga kvaliteten i manuset. I de vetenskapliga tidskrifterna sker denna bedömning anonymt, det vill säga bedömarna av manuset får ingen information om vem som har författat texten. Bedömarna skickar via redaktören synpunkter och förslag till forskaren, som i sin tur bearbetar och skriver om texten. Ofta kan en text läsas och skrivas om upprepade gånger innan den godkänns för publicering. Men det kan också vara så att texten eller forskningen bakom inte anses hålla tillräckligt god kvalitet, vilket leder till att texten blir refuserad. Detta är också en del av den kollegiala granskningsprocessen.

Forskning som publicerats som kollegialt granskad måste dock fortfarande läsas kritiskt. Resultaten ska inte ses som en sanning. Därför använder man inom forskarvärlden ofta begreppet "evidens", som betyder stöd eller belägg. Anledningen till att man inom forskarvärlden talar i termer av evidens är att det i princip alltid finns utrymme för alternativa tolkningar av den data som analyseras (Fotnot 1). Inom utbildningsvetenskaplig forskning blir detta extra påtagligt. En viss slutsats kan dras utifrån resultat som framkommer i en specifik situation, under en viss tid, under särskilda förutsättningar. Det betyder inte nödvändigtvis att denna slutsats kommer vara gångbar för all framtid. På så vis kan de evidens som finns för ett visst fenomen komma att förändras, förskjutas, förfinas och även förkastas.

Ett enkelt verktyg för att förhålla sig kritisk till forskningsresultat är att se om man själv känner igen sig i den situation som beskrivs i en studie. För att veta det måste jag som läsare få tillräckligt mycket information för att kunna skapa mig en bild av om jag kan känna igen mig eller inte. Här brukar begreppet *transparens* vara användbart. En studie är transparent när jag som läsare får reda på tillräckligt mycket information, till exempel om hur undervisningssituationen i studien är organiserad, vilka elever som deltar i studien, hur urvalet är gjort, vem som genomför undervisningen och vem eller vilka som har gjort planeringen av undervisningen. Transparensen handlar också om att jag som läsare får insyn i vilken data som ligger till grund för slutsatserna som dras i studien. Om jag då, utifrån den information som ges i artikeln, ser att de slutsatser som dras känns rimliga så är det en första indikation på studiens tillförlitlighet.

Litteratur som handlar om forskning

Det finns mängder av texter som på olika sätt utger sig för att vara forskning. Det kan då vara svårt att avgöra vad som är texter som bygger på forskning och vad som är andra typer av texter. Men även om dessa texter inte skulle räknas som originalforskning så kan de ändå ha en viktig plats och ett stort värde. Bland annat behövs den här typen av texter för att ge lärare och andra läsare snabb tillgång till aktuellt forskningsläge eller för att rapportera centrala resultat från flera olika forskningsstudier. Dessa texter är också ofta mer lättillgängliga, både till språk men också utifrån att budskapet är tydligare framskrivet.

För att bedöma värdet av en text som handlar om forskning kan man till att börja med titta på vem som har författat en text. Att texten är skriven av en forskare innebär inte per automatik att texten blir "forskning". Ett exempel är när en forskare skriver en bok som är tänkt att användas i lärarutbildning eller fortbildningssammanhang. Boken kan bygga på den forskning som forskaren har genomfört men också på forskning som forskaren har läst. I en bok finns det också möjlighet för forskaren att ta ut svängarna, att göra egna tolkningar och beskrivningar av vilken relevans resultaten får för praktiken. En sådan bok kan alltså vara ett exempel på att forskaren använder sin egen forskning, sin erfarenhet som lärarutbildare och sina kunskaper om annan forskning. Detta skulle jag vilja benämna som en bok som handlar om forskning. Det är bra att vara medveten om att det i denna typ av litteratur finns en risk att författaren gör förenklingar eller generaliseringar som det egentligen inte finns vetenskapliga evidens för.

Det finns även en rad myndigheter och organisationer som har i uppdrag att sprida forskning till lärare. Även här gäller samma resonemang som ovan. Skolverkets moduler (Fotnot 2) innehåller till exempel texter författade av forskare som har särskild kompetens inom ett specifikt område. Inom både de naturvetenskapliga ämnena och teknik finns exempel på sådana texter [5]. De texter som ingår i modulerna bygger, på samma sätt som i exemplet ovan, på forskning genomförd av både författarna till modulerna och andra forskare. Texten utgör därför ytterligare ett exempel på en text om forskning.

Nästa sak att notera är att bara för att en text benämns som forskning, så betyder det inte att det handlar om originalforskning. Skolverket publicerar exempelvis texter i en skriftserie med namnet "Forskning för skolan". Enligt Skolverkets hemsida är texterna så kallade "kunskapsöversikter" som ska sprida "resultat av forskning och annan systematiskt framtagen kunskap" (Fotnot 3). Även om denna beskrivning finns på hemsidan är det lätt att tänka att texterna i sig är forskningstexter. Ofta är dessa texter också författade av forskare på uppdrag av Skolverket, vilket bidrar till att det är svårt att bedöma statusen på texterna i relation till originalforskning. En fråga som man som läsare kan ställa sig är till exempel hur urvalet av forskning har gjorts i en sådan kunskapsöversikt, något som inte alltid framgår i Skolverkets publikationer.

Ett systematiskt urval av forskningsstudier, där det tydligt framgår hur författaren har gått tillväga för att välja eller välja bort vissa forskningsstudier, ökar transparensen och därmed tillförlitligheten i en text. Ett exempel på just detta är Skolforskningsinstitutets forskningssammanställningar (Fotnot 4). Här är det också forskare som ligger bakom texterna. Dessutom har varje forskningssammanställning en beskrivning av det systematiska urval som ligger bakom vilka studier som tas upp. Ändå saknas det som skulle kunna klassificera dem som forskning - nämligen den kollegiala granskningen, vilket gör att även dessa texter kan ses som texter om forskning.

Dessa exempel visar på någon form av glidande skala på olika typer av texter som handlar om forskning. Ytterligare ett exempel på samma sak är de texter som vi här på ATENA Didaktik publicerar. Dessa texter går under benämningen professionsvetenskapliga texter, och innehåller bland annat olika typer av forskningssammanställningar [6]. Värdet i de professionsvetenskapliga texterna ligger i att de alltid vänder sig till verksamma i skolan och förskolan. Vi värnar om en hög transparens i de texter som vi publicerar i ATENA Didaktik. Men vi vill samtidigt vara tydliga med att det inte är originalforskning, utan snarare olika typer av texter om forskning som läsaren får ta del av.

Att använda forskning

Forskningslitteracitet handlar också om att omsätta forskningstexter i praktiken, oavsett om det handlar om originalforskning eller texter om forskning. Detta bygger på att man som lärare kan använda de lästa forskningsresultaten och slutsatserna i en undervisningspraktik. Det kan vara allt från planering och genomförande av lektioner till bedömning. Att tillämpa forskning kan många gånger vara utmanande, inte minst när det gäller originalforskning eftersom den inte skrivs för målgruppen lärare [7]. Att ta del av originalforskning innebär att man som lärare måste bearbeta resultaten för att kunna ha användning av dem i sitt eget klassrum. Ett sätt att göra det på är att arbeta med forskningstexter tillsammans i lärarlaget. En studie visar att lärare som arbetar med forskningsbaserat kollegialt arbete verkar utveckla sin undervisning mer jämfört med grupper av lärare som arbetar utifrån enbart praktiska exempel [8].

Lärares inställning till forskning och dess användbarhet i klassrummet är en viktig faktor för att forskningen ska bli användbar [7]. En lärare som har inställningen att forskningen kan göra skillnad får alltså mer ut av att arbeta med att omsätta forskning i sin praktik. Även här kan det vara viktigt att arbeta tillsammans i ett lärarlag för att visa på olika sätt att använda forskning i verksamheten.

Det visar sig också att det är viktigt att ledningen stöttar i ett sådant arbete [8]. Skolans organisation lyfts fram som ett viktigt villkor för möjligheten att använda forskning. Både kulturen och strukturen är betydelsefulla. Genom att skolans ledning flyttar fokus från lärares individuella ansvar, till en organisationsnivå, kan forskning komma till användning i praktiken. Om individer intresserar sig för forskning eller inte, har, enligt van Schaik och medarbetare [7], mer med den organisatoriska strukturen att göra än lärarnas egna individuella bakgrunder. Ledarskap, tid och en budget för lärares professionsutveckling är några av de faktorer som poängteras för att bygga en organisation som stöttar lärares användning av forskning.

När det gäller just tid så är det nödvändigt att det finns tillräckligt med tid och utrymme för att hitta, läsa, dela och använda forskningsbaserad kunskap i den dagliga praktiken [7]. Detta resultat stämmer överens med det som visat sig i Skolinspektionens rapport [2]. Majoriteten av de huvudmän som granskats av inspektionen ger skolorna lite eller begränsat stöd för att ta del av forskningsresultat. Även om det finns huvudmän som har väl utvecklade strukturer, till exempel genom samverkan med lärosäten eller nätverk och webbaserade forum, så finns det mycket kvar att utveckla på de flesta håll.

En annan förutsättning för att utveckla lärares möjligheter att använda forskning i sin verksamhet är att utveckla nätverk av mer direkta kopplingar mellan individuella forskare och lärare samt att lärare engageras i forskning [7]. För att få sådana samarbeten att bli framgångsrika är det viktigt att förebygga att det uppstår spänningar mellan lärare och forskare som bygger på skilda mål med samarbetet. Här föreslår forskningen att genom att lärarna deltar i forskningsprocessen så kan samarbetet mellan de två grupperna gynna dem båda [7].

Avslutning

Sammantaget kan man säga att ansvaret för att skolan ska bygga på vetenskaplig grund långtifrån är den enskilde lärarens ansvar [7]. Snarare är det en organisatorisk fråga. Såväl skolans område som lärosäten där forskning bedrivs är ansvariga för att initiera och upprätthålla en fungerande forskningskommunikation. Enskilda lärare kan exempelvis ställas inför särskilda insatser, till exempel arbetsmetoder, som valts ut av en huvudman eller rektor. Här visar Skolinspektionens [2] granskning att valet av insats många gånger är oreflekterat och bygger på trender, snarare än på ett kritiskt förhållningssätt där flera olika metoder ställs mot varandra.

För att arbeta utifrån ett vetenskapligt förhållningssätt krävs en ansats där skolledningen skapar förutsättningar för lärarna att förhålla sig kritiska, värdera och jämföra olika insatser. Dessutom behöver rektorn ta ansvar för på vilket sätt forskningen ska användas i verksamheten. Exempelvis kan skolor arbeta med regelbundna kollegiala samtal där lärare läser, diskuterar och omsätter forskning i undervisning [2].

Forskningslitteracitet är alltså inte det enda som krävs för att skolan ska kunna vila på vetenskaplig grund. Det handlar om så mycket mer än bara den enskilda lärarens förmåga att läsa och använda forskning. För att skolan ska kunna vila på vetenskaplig grund krävs en organisation och en struktur som stöttar ett sådant arbetssätt hela vägen från planeringsarbete, genomförande till utvärdering och reflektion. Forskningen måste vara ständigt närvarande och en naturlig del av arbetssättet på skolorna. Men ett första steg för den enskilda läraren är att läsa och diskutera forskning med relevans för den egna undervisningspraktiken.

Författare

Figur 1. Karin Stolpe, föreståndare för NATDID.

Karin Stolpe är föreståndare för NATDID, Nationellt centrum för naturvetenskapernas och teknikens didaktik. Hon är också universitetslektor vid TekNaD, Institutionen för beteendevetenskap och lärande, Linköpings universitet. E-postadress: karin.stolpe@liu.se

Fotnoter

1. Skolforskningsinstitutet. Nyckelbegrepp. Hämtad 2020-05-19 från: <https://www.skolfi.se/forskningssammanstallningar/nyckelbegrepp/>
2. <https://larportalen.skolverket.se/#/>
3. <https://www.skolverket.se/skolutveckling/forskning-och-utvarderingar/kunskapsoversikter-forskning-for-skolan>
4. <https://www.skolfi.se/forskningssammanstallningar/>

Referenser

1. Persson S. Forskningslitteracitet - en introduktion till att förstå, värdera och använda vetenskaplig kunskap. Kommunförbundet Skåne: Malmö; 2017.
2. Skolinspektionen Vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet: Förutsättningar och arbetsformer i grundskolan. Skolinspektionen: Stockholm; 2019.
3. Skolverket Att ställa frågor och söka svar - samarbete för vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet. Skolverket: Stockholm; 2020.
4. Skolforskningsinstitutet Hur ska man veta vad forskningen säger? Om vetenskaplig kunskap och hur man kan förhålla sig till vetenskapliga resultat. Skolforskningsinstitutet: Stockholm; 2020.
5. Bårman K, Hansson M, Häger J, Hansson M A. Kollegialt lärande i naturvetenskap och teknik med Skolverkets moduler. In: Larsson A, Stolpe K, Höst G. *Forum för forskningsbaserad NT-undervisning: Bidrag från konferensen FobasNT19 17-18 oktober 2019 i Norrköping*. Linköping University Electronic Press: Linköping University Electronic Press; 2021:35-48.
6. Stolpe K, Höst G. En plats för samtal mellan profession och forskning. *ATENA Didaktik*. 2019; 1(1)[DOI](#)

7. van Schaik P, Volman M, Admiraal W, Schenke W. Barriers and conditions for teachers' utilisation of academic knowledge. *International Journal of Educational Research*. 2018; 90:50-63. [DOI](#)
8. van Schaik P, Volman M, Admiraal W, Schenke W. Approaches to co-construction of knowledge in teacher learning groups. *Teaching and teacher Education*. 2019; 84:30-43. [DOI](#)